

De yngste barnas lek

Hvilken rolle har barnehagelæreren i de yngste barns spontane lek i barnehagen?

Av

Anna Mørken

Kandidatnummer: 2028

Bacheloroppgave

Emnekode: BHBAC3900

Hovedmodell

Fordypning: De yngste barna i barnehagen

Trondheim, mai 2018

Bacheloroppgaven er en selvvalgt studentarbeid gjennomført ved Dronning Mauds Minne Høgskole for Barnehagelærerutdanning og er godkjent som en del av barnehagelærerutdanningen. Under utarbeiding av oppgaven har studenten fått veiledning ved DMMH.

DronningMaudsMinne
HØGSKOLE FOR BARNEHAGELÆRERUTDANNING

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	3
1.1 Valg av tema og problemstilling	3
1.2 Oppgavens innhold	3
2. Teori	4
2.1 Lek	4
2.2 De yngste barnas lek	4
2.2.1 Toddlerkulturen	5
2.3 Den spontane leken	6
2.3.1 Imitasjon	7
2.4 Barnehagelærerens rolle i lek	7
3. Metode	9
3.1 Valg av metode og av innsamlingsstrategi	10
3.2 Planlegging av datainnsamling og adgang til felten/utvalg av informanter	11
3.3 Beskrivelse av gjennomføring	12
3.4 Analysearbeid	12
3.5 Metodekritikk	13
3.6 Etske retningslinjer	14
4. Presentasjon av funn/resultater og drøfting	15
4.1 Toddlerkultur – de yngste barnas lek	16
Praksisfortelling 1 – Stolen	16
4.1.1 Hva karakteriserer i de yngste barnas lek?	16
4.1.2 Barnehagelærerens rolle	18
4.2 Den spontane leken	20
Praksisfortelling 2 – Lek i rommet	20
4.2.1 Er leken til barna spontan?	20
4.2.2 Barnehagelærerens rolle i de yngste barnas spontane lek	22
4.3 Barnehagelærerens deltakelse i leken	24
Praksisfortelling 3 – Fra piknik til kjøkkenkrok	24
4.3.1 Barnehagelærerens rolle i deltakende lek	24
5. Oppsummering/konklusjon	26
5.1 Konkluderende oppsummering	26
6. Referanseliste	28
Vedlegg 1 - Informasjonsskriv og samtykkeskjema	30

1. Innledning

Gjennom mine tre år på Dronning Mauds Minne Høgskole har vi vært igjennom en rekke temaer og jeg har tilegnet meg mye kunnskap knyttet til barn. I disse årene har jeg fått mer erfaring og fått oppleve barnehagehverdagen på en helt annen måte enn tidligere. Dette har gjort til at jeg har blitt mer bevisst på hvor viktig dette yrket faktisk er.

1.1 Valg av tema og problemstilling

Ut i fra den kunnskapen jeg har tilegnet meg og de erfaringene jeg har fått gjennom praksis og studiet, ente jeg opp med å skrive om lek. Siden jeg valgte å fordype meg i de yngste barna i barnehagen, ble mitt tema naturligvis de yngste barnas lek. Fra første års praksis har jeg sett på leken som betydningsfull og en sentral del i barnehagen. Lek er noe som er viktig og bør derfor ta en stor plass i barnehagehverdagen. Derfor valgte jeg å skrive om lek og fordi dette er et tema jeg alltid har interessert meg for. ”Leken skal ha en sentral plass i barnehagen, og lekens egenverdi skal anerkjennes” (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). Dette sitatet fra rammeplan viser at leken må sees på som viktig og det er nødvendig at den tar en betydningsfull plass i den hverdagen barna er en del av. Siden begrepet lek er stort, kan det være vanskelig å vite hvilke rolle barnehagelæreren bør ha i barnas lek (Öhman, 2012, s. 239). Likevel vil barnehagelærerens rolle være sentral i barnas lek og noe man må ta med i betraktning. Ut i fra dette kom jeg fram til følgende problemstilling:

”Hvilken rolle har barnehagelæreren i de yngste barns spontane lek i barnehagen?”

Målet med min bacheloroppgave er å finne ut hvilken rolle barnehagelæreren har i de yngste barnas spontane lek. Jeg vil presisere at jeg vil ta for meg en spesiell barnehagelærer som deltok på alle observasjonene. I tillegg vil jeg også finne ut hva som karakteriserer de yngste barnas lek, samt hvordan den spontane leken kommer til syne.

1.2 Oppgavens innhold

Oppgavens innhold og struktur består av ulike kapitler med også underkapitler. Kapittel 1 tar for seg oppgavens innledning, der valg av tema og problemstillingen blir presentert, og også hva oppgaven inneholder. I kapittel 2 vil jeg presentere den aktuelle teorien som vil belyse

mitt tema og problemstilling. Videre vil jeg i kapittel 3 vise til valg av metode og innsamlingsstrategi, samt planleggingen og selve gjennomføringen. Jeg vil også vise til analysearbeidet, metodekritikk og etiske retningslinjer. I kapittel 4 vil jeg presentere funn/resultater og drøfting, å se på disse i lys av teori og min problemstilling. Etter dette vil jeg i kapittel 5 komme til en oppsummering og konklusjon av oppgaven. Når selve innholdet er presentert, vil jeg vise til min referanseliste og tilslutt et vedlegg.

2. Teori

2.1 Lek

”Lek er barns primære arena for å uttrykke seg selv” (Öhman, 2012, s. 15). Gjennom leken har barna mulighet til å uttrykke seg på mange ulike måter og derfor er det viktig at de har anledning til å leke i barnehagen. Det er avgjørende at barn får nok tid og rom til å leke (Öhman, 2012, s. 15). Lek har gjennom barnehagens tid blitt sett på som betydningsfull og på ulike vis vært knyttet til barnets danning, læring og utvikling (Wolf, 2017, s. 24). Selv om man kan betrakte leken som viktig for danning og læring, vil man også se at lek handler om lyst og glede. Ifølge Gadamer handler lekens frihet om en fri impuls, bevegelser, hit- og dit, med gjentakelser, som har mye variasjon og i en foranderlig prosess uten et bestemt mål (Gadamer 2010, i Wolf, 2017, s. 36). Lek kan handle og foreta seg så mangt, og derfor kan den bli sett på som en frihet hvor man ikke er ute etter å finne et mål i seg selv. Siden leken er så uforutsigbar og fri vil den romme mange muligheter som stadig øker til gjentakelse og ny skaping (Wolf, 2014, s. 36). Derfor har barn mange muligheter når det kommer til lek, hvor den vil være både varierende, men også gjentakende der de tar opp igjen mye av de samme elementene

2.2 De yngste barnas lek

Småbarnas lek omtales i litteraturen som annerledes enn eldre barns lek (Sandvik, 2006, s. 26). Likevel finnes det en rekke likheter mellom lekende småbarn og større barn, men det er særlig lekformene som varierer og kan være annerledes med alderen (Løkken, 1996, s. 70). Man kan se på den sosiale fantasileken som dominerende hos de største, mens hos de minste er kroppslig og musisk lek gjenkjennbar som sosial lek (Løkken, 1996, s. 85). Charlotte Bühler har analysert ulike lekeformer som er sentral for de yngste barnas lek (Bühler u.å., i Løkken, 1996, s. 84). Jeg velger å ta for meg de sentrale i denne oppgaven, som er funksjonslek og sosial lek. Funksjonslek omhandler at barna bruker kroppen, bevegelser og muskelbruk. Mens

sosial lek handler om at barna forholder seg til andre i leken og at det er et samspill mellom to eller flere (Løkken, 1996, s. 84).

2.2.1 Toddlerkulturen

Gunnvor Løkken har kommet fram til noen hovedingredienser i den kultiveringsprosessen som forgår mellom små barn, ut i fra sin egen forskning og fra andres, som blant annet Stern og Merleau-Ponty (Stern 1985 & Merleau-Ponty u.å., i Løkken, 2004, s. 22). Hun har ut i fra denne faglige rammen beskrevet og tolket ett- og toåringers gjentatte lekehandlinger som en kultur om det å være i denne alderen (Løkken, 2004, s. 22). De hovedingrediensene hun har kommet fram til lyder slik:

1. Barna lager relasjoner, vennskap og fellesskap gjennom det de gjør.
2. De gjentar og hermer etter hverandre og visse handlinger, som danner en rutine. Det blir lekekultur ut av dette.
3. Når denne rutinen dannes viser det at barna har samme forståelse, hensikter og følelser. De tilpasser seg hverandre og det kan være vanskelig for de voksne å forstå seg på dette.
4. Når rutinene er forutsigbare og gjentatte har de skapt en toddlerkultur. Denne drives også videre i nye variasjoner.
5. Toddlerkulturen blir en del av barnehagekulturen og også kulturen i samfunnet, men man må vurdere denne barnekulturen ut fra hvor dannet den er og på dens egne premisser (Løkken, 2004, s. 23).

Disse elementene beskriver og former toddlerkulturen hos de yngste barna. Igjennom deres handlinger blir den skapt, hvor både gjentakelse, rutiner og forutsigbarhet er nøkler for dannelsen av den. Toddlerleken har sin spesielle særpreg der barna danner et felleskap, som viser at leken har sin egen toddlerstil. Toddlerstilen i denne sammenheng handler om et fenomen, som karakteriserer den stilen de yngste barna utfører (Løkken, 2004, s. 44). For å forstå denne stilen og få et innblikk av den, skjer dette på best mulig vis ved å oppleve den selv gjennom å oppsøke den i barnehagehverdagen toddlerne er i (Løkken, 2004, s. 48).

Det å ha lekrutiner hvor toddlerkroppen er i sentrum, kan forkomme f.eks. ved at to barn eller flere løper fra en side i rommet til en annen. Aktiviteter som løping er sentralt ved å skape fellesøyeblikk og glede mellom de yngste barna (Løkken, 2004, s. 54). Å bruke sin egen

kropp er en stor del av toddlerkulturen og kan være med på å skape lek. Toddlerstilen har også ulike lekkvaliteter som kan være under betegnelser som lekelunet, hit-og-dit, gjentakelse, musikk og lekmejlere (Løkken, 2004, s. 67-68). Jeg velger å ta for meg lekelunet og gjentakelse som blir relevante her. Lekelunet er lett og muntert, og man kan se på den typiske toddlerleken som hyppig, systematisk og gledefylt gjentakelse (Løkken, 2004, s. 68). Lekelunet bruker barna blikkvekslinger som å smile og le i stede for å si at noe er morsomt (Løkken, 2004, s. 69). ”Gjentakelsen er en svært viktig kvalitet ved toddlerleken og et særtrekk ved toddlerstilen” (Løkken, 2004, s. 60). Med en enkel struktur gjør handlingsmåtene og meningen tydelig, som gjør at det er lett for toddlerne å delta, samt at det også blir lettere å etterligne og gjenta (Løkken, 2004, s. 60). Ved gjentakelse kan barna etterligne hverandre og herme etter det den andre gjør. Selv om etterligning og gjentakelse er viktig, beveges den også mot variasjon. Dette viser at også toddlerne må ha en variasjon i leken for at den skal opprettholde interessen blant barna (Løkken, 2004, s. 60). Disse lekekvalitetene er sentrale i toddlerleken og er en del av deres kultur og stil, hvor kvalitetene karakteriserer de yngste barns lek.

2.3 Den spontane leken

Spontan og frivillig lek kan ta hvilken som helst retning og handle om hva som helst. Impulser fra enten andre barn eller voksnes handlinger og rommet de er i kan være med på å inspirere til lek (Wolf, 2014, s. 45). Impulser i den spontane leken er sentralt, hvor dette kan være med på å skape selve leken. I tillegg til dette vil den spontane leken ha ingen grenser, hvor den kan bevege seg fritt og ha forskjellig innhold og form (Wolf, 2017, s. 18). De voksnes rolle i den spontane leken blir avgjørende når de kan bestemme om barna enten får holde på eller om leken skal begrenses. Det er våre kunnskap- og erfaringsgrunnlag som ligger til grunne for de avgjørelsene og valgene vi tar for barns hverdagsliv (Wolf, 2017, s. 39-40). Selv om den spontane leken handler om barna selv, så er den voksnes rolle avgjørende for om de lar barna holde. Derfor er det viktig at de voksne reflektere over de perspektivene de har på lek og hva som ligger til grunne når man enten skal bekrefte eller avkrefte lek (Wolf, 2017, s. 40).

”Barns spontane utforskning og late-som-lek er ifølge Gopnik (2012) utformet for barns læring” (Gopnik 2012, i Wolf, 2017, s. 40). Gjennom den spontane leken kan barn lære mer om verden, både den sosiale og den fysiske, enn det barn kan lære i en akademisk setting

(Wolf, 2017, s. 40). Man ser at den spontane leken er spesielt viktig for den læringen barn tilegner seg igjennom den, hvor de har muligheten til å utforske det sosiale og fysiske på egenhånd. De yngste barna kan bli sett på som små forskere, som gjerne vil finne ut mer om omgivelsene rundt seg på et lekenende vis (Wolf, 2014, s. 99). Det er viktig at barn selv får erfare og oppleve leken på sin måte der de har mulighet til å lære mest, men også sammen med andre barn og med ivrige og sensitive voksne. Gjennom det å utforske og leke er det stor mulighet for at de lærer mye om seg selv, om andre og lekens form og innhold (Wolf, 2017, s. 40). Siden de yngste barna i barnehagen skal lære utrolig mye de første leveårene, er det viktig at de har mulighet og kan leke spontant. Ifølge rammeplan skal leken være en arena for barns utvikling, læring og for sosial samhandling (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). Derfor vil leken være en del av læringsprosessen i barnehagen, og gjennom den spontane leken og utforskingen vil barna lære. Barn leker spontant og lærer ofte mens de leker, uten at de tenker over at det er læring i leken (Wolf, 2014, s. 19). Den spontane leken er med på å danne en læringsarena gjennom utforsking og opplevelser, og derfor er det sentralt at, spesielt de yngste barna, har mulighet til å holde på med denne type lek.

2.3.1 Imitasjon

Imitasjon kan ha stor betydning for små barns lek og brukes som en form for kommunikasjon. Dette kan foregå både verbalt, vokalt og kroppslig (Wolf, 2014, s. 31). Gjennom den spontane leken vil imitasjon oppstå, hvor barn enten snakker eller bruker kroppen sin til å kommunisere. De yngste barna kan bygge på hverandres innspill i leken gjennom imitasjonsuttrykk som kan være med på å skape rutiner i leken. Man kan se på imitasjon som at barnet imiterer noen andre, eller der barnet kan gjengi handlinger fra det virkelige liv (Wolf, 2014, s. 32). Likhetene mellom imitasjon og herming er at det skjer på et lekende vis, i individuell og sosial aktivitet (Løkken, 1996, s. 84). Carrolle Howes ser på imitasjon som et grunnlag for fantasilek og en viktig del av lekeformen, og derfor også et kjennetegn for små barns lek (Howes 1992, i Løkken, 1996, s. 84).

2.4 Barnehagelærerens rolle i lek

Hvilken rolle barnehagelæreren har i de yngste barnas lek, vil påvirkes ut i fra hvordan han eller hun ser på leken og hvilken betydning man tilegner den. Den voksnes rolle i leken kan variere, der de både kan være deltakende eller ha nærobservasjoner (Öhman, 2012, s. 239). Leken blant de yngste barna blir roligere når en voksen deltar, men det er viktig at

barnehagepersonalet ikke leder barna bort fra leken ut fra de voksnes behov (Løkken, 1996, s. 119). Barna avgjør selv hva og hvordan de vil leke, men de voksne har et ansvar for å gi barna muligheten til å leke (Öhman, 2012, s. 19). Ifølge rammeplan skal personalet organisere rom, tid og lekemateriale som kan inspirere til forskjellige typer lek (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). Læreren som er omkring barna har også et ansvar når de leker, som å stimulere lekemiljøet sammen med barna, samtidig se at lekemiljøet er positivt (Öhman, 2012, s. 15). Når de voksne er tilstede i rommet mens barn leker, har de i oppgave å være til støtte selv om de ikke er deltakende. Sammen med en voksen lærer barna lek, spesielt rollelek, og barnehagelæreren må være engasjert og aktiv veileder i deres lek (Öhman, 2012, s. 19). Barnehagelæreren kan også komme med forslag til lek og stille spørsmål for å berike leken (Öhman, 2012, s. 239). Det er viktig at barnehagelæreren og de yngste barna har et bånd, der den voksne må få barnet til å føle seg trygg i miljøet de leker i. Det er også betydningsfullt at barnehagelæreren knytter et bånd opp mot hvert enkelt barn og derfor viktig at han eller hun er tilstede der leken skjer (Öhman, 2012, s. 241).

Gjennom barnas spontane lek har den voksne muligheten til å berike, beskytte og bekrefte barnas initiativer, som kan være med på å fremme egenverdien i deres lek. Her er det viktig at barnehagelæreren ikke viser til instruksjoner, fordi dette kan være med på å begrense barns læring og den spontane leken (Wolf, 2017, s. 40). Barnehagelærerens forståelser av hva som er lek kan være med på å utfordre den spontane leken, ved at de synes noe er god eller dårlig lek. F.eks. om det blir mye lyd kan dette oppfattes som støy og bråk isteden for lek. Derfor kan personalets holdninger og verdier være en utfordring for barns spontane lek, på grunn av at de velger å stoppe den om de selv ikke føler den er god eller riktig (Wolf, 2017, s. 82). Om personalet ikke har nok innsikt og forståelse for barns lek, kan dette bli problematisk. "Lekens motiv fremstår ikke alltid tydelig for personalet, og dermed gir ikke personalet tid og rom for lek" (Wolf, 2017, s. 82). Barn kan ifølge Hjort ha negative oppfatninger av personalets holdninger til lek. For å unngå at dette skjer kan barnehagelæreren vise interesse og være deltakende i leken, som viser til at hun eller hun verdsetter den (Hjort 1996, i Wolf, 2017, s. 82). For at barnehagelæreren og resten av personalet skal være med på å fremme den spontane leken i barnehagen, er det viktig at de har en lekenhet og er åpen for at uforutsigbare ting kan oppstå. Med dette åpner de voksne til frihet i leken til barna og gir dem muligheten til å leke fritt (Wolf, 2017, s. 83-84).

I de yngste barns lek kan barnehagelæreren ha ulike roller. Ved å være observatør er den voksne tilskuer, men kan oppdage at det er behov for støtte enten til lekens handling eller samspillet barna i mellom. Den voksne kan også delta i leken, og dette kan være betydningsfullt om barna strever med å komme i lek eller om de ikke forstår leksignalene. Med alle disse rollene i leken vil barnehagelæreren være deltakende på et eller annet vis (Wolf, 2014, s. 116). Rammeplan sier at den voksne skal observere, støtte og delta i leken, og også være med på å berike den på barnas vilkår (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). Det er viktig at den voksne er tilstede og tilgjengelig i leken for de småbarna som leker, for å oppmuntre og inspirere. Det at man er fysisk tilstede er nødvendig for at barna skal kjenne på disse elementene og dette er en viktig forutsetning for de yngste barnas lek (Wolf, 2014, s. 126). Ved at barnehagelæreren tar mindre plass i rommet og ikke er dominerende, vil dette skape et større rom for barnas initiativ, uttrykk og muligheter (Wolf, 2014, s. 127).

I barns forhandlinger i lek er det viktig at barna utfordres til forhandlinger, men de trenger voksne som støttespillere og veiledere. I slike forhandlinger må den voksne være lydhør og prøve å forstå hva barnet er ute etter. Den voksne må være aktiv og stille krav til deres forhandlinger i leken, uten å overta for dem (Alvestad, 2012, s. 140). Om det oppstår uenigheter mellom barna, velger den voksne ofte å skille barna fra hverandre, fordi de mener at de småbarna trenger en voksen som kan være forbilder for dem (Alvestad, 2012, s. 141-142). Personalet skal i følge rammeplan være med på å veilede barna om det oppstår uheldige samspillsmønstre i leken (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). Med dette må den voksne være veiledede om det oppstår konflikter, men de må la barna få prøve selv å forhandle seg fram til enighet og gode løsninger.

3. Metode

Samfunnsfaglig metode handler om hvordan man går frem for å samle inn informasjon om den sosiale virkeligheten, og den forteller oss hvordan informasjonen skal analyseres og om de samfunnsmessige forholdene og prosessene. Metode omhandler det å samle inn data, hvor den skal analyseres og tolkes (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 25). I en bacheloroppgave skal man samle inn informasjon som dreier seg om et spesielt tema og en problemstilling, som man skal tolke, analysere og drøfte. Når man arbeider med metode er det viktig at man er systematisk, grundig og har åpenhet for det man forsker på (Johannessen,

Tufte & Christoffersen, 2016, s. 25). Disse tre elementene er viktig å ha fokus på i arbeidet med metode, fordi dette er sentrale faktorer man må jobbe med når en skal vise til det en har funnet ut i felten.

Det er vanlig å skille mellom to hovedmetoder, kvalitativ og kvantitativ. Kvantitativ metode vektlegger utbredelse og antall, hvor denne metoden er uavhengig av den samfunnsmessige konteksten og skjer gjerne på større avstand (Thagaard, 2013, s. 17). Kvalitativ metode dreier seg om et mangfold i typer data og analytiske fremgangsmåter. Man kan forbinde denne forskningsmetoden med nærkontakt mellom partene, hvor både observasjon og intervju er sentrale (Thagaard, 2013, s. 11). I kvalitativ metode er man ute etter å finne kvalitetene, altså egenskapene eller karaktertrekkene ved de sosiale fenomenene en studerer. Man vil gå i dybden og vektlegge betydning, og er ute etter å søke forståelse av sosiale fenomener (Thagaard, 2013, s. 17).

3.1 Valg av metode og av innsamlingsstrategi

I min bacheloroppgave har jeg brukt kvalitativ forskningsmetode, hvor jeg brukte observasjon til å samle inn informasjon. Observasjon er en av de to mest brukte metodene innenfor kvalitativ fremgangsmåte, og sentralt for mitt forskningstema (Thagaard, 2013, s. 13).

Grunnen til at jeg valgte kvalitativ metode er fordi man igjennom den får et grunnlag for å oppnå en forståelse av sosiale fenomener på bakgrunn av fyldig data både av personer og situasjoner (Thagaard, 2013, s. 11-12). Siden jeg har vært ute etter å finne barnehagelærerens rolle i de yngste barns spontane lek var det nødvendig for meg å få den sosiale forståelsen av personene og de situasjonene de befant seg i.

Gjennom observasjon får man gjerne informasjon om personers atferd og hvordan personene forholder seg til hverandre (Thagaard, 2013, s. 13). I observasjon kan forskeren være tilstede i situasjonene og samle inn hvordan personene handler. Denne typen metode passer godt når man skal studere relasjoner mellom mennesker fordi man kan se hvordan personene forholder seg til hverandre i sosiale situasjoner (Thagaard, 2013, s. 69). Grunnen til at jeg valgte observasjon er fordi jeg fikk et større innblikk av å se på og oppleve leken selv, der jeg hadde muligheten til å se hvordan deres spontane lek foregikk og barnehagelærerens rolle. I tillegg brukte jeg løpende protokoll hvor jeg skrev ned det jeg observerte underveis. Gjennom løpende protokoll får man raskt en allmenn informasjon om det som skal observere, hvor man

bruker penn og blokk og noterer kontinuerlig når hendelser finner sted (Løkken & Søbstad, 2013, s. 52). Selv valgte jeg å være lite deltakende, hvor man kan se på rollen min som fullstendig observatør, der man er på utsiden og ikke er direkte deltager i handlingsprosessene (Postholm, 2010, s. 64). Likevel kunne det hende at barna snakket til meg, og da valgte jeg å svare, men lot ikke dette påvirke det jeg var ute etter å observere. Gjennom å være tilstede, men lite deltakende, fikk jeg se relasjonene mellom deltakerne, hvor det blir vesentlig å se hvordan barnehagelæreren tar plass i de yngstes lek. Ved å velge observasjon fikk jeg informasjon og et innblikk i barnehagelærerens rolle i de yngste barnas spontane lek og derfor var observasjon den rette innsamlingsstrategien for meg. Etter hver observasjon skrev jeg ned praksisfortellinger ut i fra det jeg noterte, og i tillegg stikkord som var relevant for det jeg forsket på. Ifølge Løkken og Søbstad er praksisfortellinger selvvalgte fortellinger av barn og voksne om situasjoner i barnehagen (Løkken & Søbstad, 2013, s. 54). Disse fortellingene skal vise det som karakteriserer de yngste barns spontane lek har og hvilken rolle barnehagelæreren har.

3.2 Planlegging av datainnsamling og adgang til felten/utvalg av informanter

”Det er viktig å planlegge observasjonsarbeidet godt” (Bergsland & Jæger, 2014, s. 74). Da jeg skulle planlegge datainnsamlingen min lagde jeg en observasjonsplan, hvor jeg viste til observasjonsmåte, tider og hvordan jeg skulle gå fram. Denne utarbeidet jeg i tråd med mine veiledere, hvor jeg både begrunnet valg av metode og beskrev hvordan dette skulle gjennomføres. Jeg gikk detaljert igjennom det jeg skulle ta for meg i observasjonene, slik at det var nøye planlagt på forhånd.

Gjennomføringen av mine observasjoner foregikk i en av mine tidligere praksisbarnehager. Det var jeg som tok kontakt med barnehagen, men praksislæreren min fra denne barnehagen ga utrykk for at jeg var velkommen tilbake i forbindelse med bacheloroppgaven. Derfor valgte jeg å kontakte barnehagen, samtidig som at barnegruppen er interessant og barnehagen var lett å komme i kontakt med. Når forskeren har en fot innenfor miljøet en skal studere, kan dette bidra til et utgangspunkt for forståelse av det man skal undersøke (Thagaard, 2013, s. 206). Jeg valgte deretter å sende mail til henne, der jeg viste til informasjon om oppgaven min gjennom et informasjonsskriv og samtykkeskjema. Jeg fikk kjapt svar om at jeg var velkommen og avtalte deretter det første møtet på mail, mens de to andre ble avtalt etterhvert i prosessen. På det første møtet avtalte vi informanter, hvor barnehagelæreren kom med

forslag til de jeg kunne observere. Informantene ble fire gutter som har fått de fiktive navnene Jens 2,2, Lars, 2,11, Erik 2,8 og Peder 2,5 år. I tillegg observerte jeg barnehagelæreren som har fått det fiktive navnet Elsa.

3.3 Beskrivelse av gjennomføring

Jeg gjennomførte mine observasjoner fordelt på tre dager, der jeg observerte fire barn på en toårs-avdeling og en barnehagelærer. Avdelingen hadde organisert at det kun var disse barna inne med barnehagelæreren, slik at jeg kunne fokusere kun på dem. Observasjonssituasjon var spontan lek inne på avdelingen. Den første observasjonen brukte jeg til å bli oppmerksom på barnas lek og voksenrollen. Jeg fant også ut hvordan jeg skulle gjennomføre mine observasjoner, siden de to andre gangene gikk jeg fullt inn i observasjonsrollen. På forhånd hadde jeg ikke pekt ut en problemstilling til selve oppgaven, men jeg var nysgjerrig og interessert i å finne ut hvordan de yngste barns spontane lek forgikk og hvilken rolle barnehagelæreren hadde, så derfor ble dette mitt fokus i observasjonene. Det som ble utfordrende under den tredje observasjonen var at det ene barnet var borte, så e vi ble bare tre barn og en barnehagelærer. I tillegg på den tredje observasjonsdagen kom det et nytt barn med sin mor og mormor, som skulle starte på barnehagen senere, og dette kunne bli noe forstyrrende.

Observasjonene foregikk til bestemte tider, på formiddagen fra ca. 10.00-11.00, og hadde en varighet på ca. en time. Under observasjonene var jeg lite deltakende observatør som betyr at jeg ikke deltok i barnas lek. Likevel kunne jeg noen ganger bli avbrutt av barna når de snakket til meg, men lot ikke dette gå utover det jeg skulle observere. Jeg brukte løpende protokoll og hadde med meg et notatark for å notere ned stikkord fra observasjonene underveis. Når observasjonene var ferdig gikk jeg igjennom mine stikkord og skrev disse til mer utfyllende form som praksisfortellinger.

3.4 Analysearbeid

Etter jeg hadde gjennomført mine observasjoner dro jeg hjem for å transkribere mitt datamaterialet på datamaskinen. Jeg tok for meg stikkordene jeg hadde notert ned underveis som jeg formulerte til mer fullstendige praksisfortellinger. Jeg skrev ned ulike situasjoner og hendelser som skjedde under observasjonsstundene. I tillegg skrev jeg ned generelt det jeg opplevde under observasjonene, både om leken og om barnehagelærerens rolle. Jeg lagde

fiktive navn til barna og barnehagelæreren, slik at disse kunne relateres til fortellingene samtidig som de var anonyme. Dataanalysen er en repeterende prosess, fordi man gjerne må gå igjennom datamaterialet flere ganger (Bergsland & Jæger, 2014, s. 81). Når jeg var ferdig med å gjennomføre alle mine observasjoner leste jeg igjennom alt på nytt og sammenlignet praksisfortellingene og de generelle stikkordene for å finne likhetstrekk. Analysearbeidet handler om å redusere datamengden, skape en struktur og mening i informasjonen man har samlet inn (Bergsland & Jæger, 2014, s. 81). Etter jeg hadde gått igjennom datamaterialet og sammenlignet, skrev jeg ned dette i sammenhengende stikkord sammen med relevante praksisfortellinger. Ved å transkribere, lage fiktive navn og begrense datamaterialet mitt fikk jeg en bedre struktur og tydning i min empiri som videre skal brukes i funn og drøfting. I funn- og drøftingskapittelet vil jeg ta for meg tre temaer: toddlerkultur - de yngste barnas lek, den spontane leken og barnehagelærerens deltakelse i lek.

3.5 Metodekritikk

Det er viktig at man er kritisk og reflektert over sin egen metode, og over det innsamlingsmaterialet man har samlet inn (Bergsland & Jæger, 2014, s. 80). Når man arbeider med forskning er det viktig at den er pålitelig, men ofte vil det oppstå utfordringer underveis og derfor kan det forekomme feil. Innenfor kvalitativ forskning kan man se på to sentrale begrep, reliabilitet og validitet. Reliabilitet knyttes til en kritisk vurdering av informasjonen og hvorvidt gjennomføringen har blitt gjort på en troverdig måte (Thagaard, 2013, s. 201). Da jeg skulle gjennomføre mine observasjoner å samle inn data, oppsto det noen utfordringer som jeg må stille kritiske spørsmål til. Reliabilitet handler om hvor pålitelig empirien er, hvordan man samler den inn og hvordan man bearbeider, analyserer og tolker den (Bergsland & Jæger, 2014, s. 80). I observasjonsstedene skjedde det noe utfordrende. Det ene var at jeg i utgangspunktet skulle observere fire barn og en barnehagelærer, men når jeg skulle observere den tredje gangen var det ene barnet borte den dagen. Da ble det til at jeg kun observerte tre barn og en barnehagelærer den siste gangen. Dette ble ikke som jeg i utgangspunktet hadde planlagt, men i barnehagen vil barn noen ganger være borte så det er ingen garanti for at det går som man har tenkt. Dette kan være med på å påvirke og gjøre en forskjell fra disse to hovedobservasjonene hvor jeg samlet inn dataen. Likevel så opplevde jeg ved observasjonen med alle fire at dette barnet ikke var like aktiv med de andre i leken og derfor vil ikke dette påvirke min data i stor grad. En annen utfordring som skjedde under den tredje observasjonen

var at avdelingen fikk besøk som var med på å forstyrre observasjonen. Dette skjedde helt på slutten av timen, men det påvirket barnas lek og derfor min data også.

”Validitet er knyttet til tolkningen av data” (Thagaard, 2013, s. 204). Mer konkret handler validiteten om hvorvidt dataen representerer våre funn og om det vi har kommet fram til også representerer virkeligheten (Thagaard, 2013, s. 204-205). I min oppgave kan utfordringen ved validitet ligge ved at jeg bare har observert og forsket i kun en barnehage, med en barnehagelærer og fire barn. Med dette kan man ikke komme til allmenngyldige konklusjoner. Det betyr imidlertid ikke at min studie ikke er overførbar til andre barnehager, for den kan likevel være gjenkjennbar. Siden problemstillingen min omhandler barnehagelærerens rolle i barns spontane lek vil hennes spørsmål som f.eks. ”hva vil dere leke med?”, påvirke barnas spontane lek. Dette skjedde ikke ofte, men i noen tilfeller og derfor kan det være problematisk å se på disse tilfellene og betrakte dem som spontan lek. Derfor kan jeg ikke bruke all den dataen jeg har samlet inn for å svare på hvilken rolle barnehagelæreren har i barns spontane lek. Dette fordi jeg ønsker å sikre validiteten i mitt arbeid, men velger likevel å drøfte dette under barnehagelærerens rolle i spontan lek for å vise til at spørsmål kan være både positiv og negativ.

3.6 Etiske retningslinjer

Når man arbeider med personopplysninger er det lovfestet at informantene ikke skal bli krenket (Bergsland & Jæger, 2014, s. 83). Dette punktet er svært viktig i forholdt til informantene og feltet en innhenter data ifra, og derfor er det sentralt at man har noen retningslinjer for hvordan man skal forholde seg til dette. ”Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) har vedtatt forskningsetiske retningslinjer” (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 85). I Johannessen, Tufte og Christoffersen gjentar de et sammendrag fra Per Nerdrum om retningslinjene, hvor han viser til tre typer hensyn en forsker må tenke på. Disse tre er: informantens rett til selvbestemmelse og autonomi, forskerens plikt til å respektere informantens privatliv og forskerens ansvar for å unngå skade (Nerdrum 1998, i Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 85).

”Informantens rett til selvbestemmelse og autonomi” går ut på at deltakerne, både de som spores, deltar og også de som har deltatt tidligere i forskningen, skal kunne bestemme over sin egen deltakelse. De må gi frivillig samtykke og de kan når som helst trekke seg fra undersøkelsen (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 85-86). Da jeg gjennomførte

mine observasjoner hadde jeg på forhånd laget et informasjons- og samtykkeskjema, som jeg sendte til barnehagen. Her gjorde jeg det klart at dette var frivillig og at de hadde muligheten til trekke seg når som helst. Dette ble også sendt ut til de aktuelle foreldrene som skrev under på vegne av sine barn, mens barnehagelæreren skrev under selv. Et informert samtykke er et krav når man vet hvilke personer som skal delta i forskningen (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 86). Alt dette ble gjort klart på forhånd slik at foreldre og barnehagen var klar over hva jeg skulle undersøke og at jeg trengte deres samtykke.

I punkt to, ”forskerens plikt til å respektere informantens privatliv”, handler om at deltakerne skal ha rett til å nekte forskeren adgang til opplysninger om seg selv. Deltakerne skal bestemme hvilken informasjon som skal være tilgjengelig og forskeren er pliktig til å anonymisere slik at deltakerne og felten ikke kan gjenkjennes for andre (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 86). Når jeg skulle undersøke dette i barnehagen informerte jeg at alt skulle anonymiseres og at enkeltpersoner ikke kunne bli gjenkjent av andre. I oppgaven min brukte jeg derfor fiktive navn slik at jeg sikret at opplysninger som ikke skulle være tilgjengelig ble konfidensielt.

I det siste punktet, ”forskerens ansvar for å unngå skade”, omhandler at undersøkelsen ikke skal berøre såre og følsomme tema for deltakerne, som kan være vanskelig å jobbe med og komme seg ut av (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 86). Jeg vil si at i min forskning var jeg ikke inne på følsomme områder for deltakerne. Siden jeg hadde godt kjennskap til både barnehagelæreren og barna fra praksis, visste jeg om det var noen områder jeg ikke skulle gå innpå. Ved å ha innsikt på forhånd om både barnehagen og barnegruppen bidro dette til at sensitive områder ikke ble berørt og at det ikke oppsto skader.

4. Presentasjon av funn/resultater og drøfting

I dette kapitlet drøfter jeg mine funn i lys av oppgavens problemstilling og teorien som ble presentert i kap 2. Disse vil være med på å vise til resultatene av mine funn under hvert tema, som er toddlerkultur - de yngste barnas lek, den spontane leken og barnehagelærerens deltakelse i lek. Under hvert tema vil jeg ta for meg en praksisfortelling i tillegg til andre observasjoner, hvor jeg vil drøfte disse i sammenheng med min problemstilling.

Observasjonen foregikk inne på barnehagens avdeling av Jens 2,2 år, Lars 2,11 år, Erik 2,8 år og Peder 2,5 år og i tillegg til barnehagelæreren Elsa som var de eneste som var inne på avdelingen.

4.1 Toddlerkultur – de yngste barnas lek

Toddlerkulturen og dens stil er med på å karakterisere det de yngste barna utfører og derfor vil toddlerkultur og de yngste barnas lek være knyttet sammen (Løkken, 2004, s. 44). Under dette temaet velger jeg å trekke fram praksisfortelling, stolen, og andre observasjoner fordi de viser til likhetstrekkene i mine observasjoner, der jeg opplevde deres toddlerkultur og det som karakteriserte de yngste barnas lek. I tillegg skal jeg drøfte om barnehagelærerens rolle i de yngste barnas lek.

Praksisfortelling 1 – Stolen

Barna har lekt med stoler tidligere denne dagen og stolene står fortsatt utpå gulvet. Erik klatrer opp på en av stolene, som står inntil en skillevegg, og stiller seg på stolen. Han begynner å lene seg bort til skilleveggen og ser over den. Han ser ned på den andre siden å begynner å le. Lars og Jens får øye på dette og vil også prøve og de klatrer opp på stolen slik at de står der sammen. Alle ser over skilleveggen og ned på den andre siden, hvor alle starter å le. De går av stolen og klatrer opp igjen både en og en og sammen, slik fortsetter de mens de ser over skilleveggen og ler.

4.1.1 Hva karakteriserer i de yngste barnas lek?

Å vite hva som karakteriserer de yngste barnas lek er sentralt fordi dette karakteriserer også deres spontane lek. Praksisfortellingen og andre observasjoner som blir presentert her er også spontant lek. Først vil jeg se på hva som karakteriserer deres lek, før jeg går over på den spontane leken i neste underkapittel.

Den aktuelle praksisfortellingen viser til en type lek som var populær blant barna. Det er en av guttene som starter leken ved at han klatrer opp på stolen og ser over på den andre siden av skilleveggen og ler. Dette ser også interessant ut for både Lars og Jens som blir med Erik i leken. De etterligner Erik, å gjør dette både sammen og alene der de bytter på tur. I praksisfortellingen er leken kroppslig og barna bruker kroppen for å klatre opp og se over skilleveggen. Ifølge Løkken er kroppslig lek gjenkjennbar som sosial lek hos de minste barna (Løkken, 1996, s. 85). Klatring er en kroppslig lek for de yngste barna, hvor de i praksisfortelling, klatrer opp på en stol. Den er enkel å klatre på som gjør det mulig for de yngste barna å leke på den. Å være kroppslig aktiv i sosial lek for de minste er med på å

karakterisere deres type lek, hvor kroppen er i sentrum og de er sosial ved å leke sammen. Ifølge Løkken er det å bruke sin egen kropp en stor del av toddlerkulturen som kan være med på å skape lek for de yngste barna (Løkken, 2004, s. 67-68). I praksisfortellingen er kroppen en stor del av leken, men stolen er i sentrum. Det er den som er interessant og den de bruker for å klatre opp, men de må bruke sin kropp til å klatre. Dette er en kroppslig lek, men at kroppen ikke er i sentrum.

Praksisfortellingen omhandler som sagt sosial- og kroppslig lek. Løkken skriver om Bühler som har analysert lekeformer for de yngste barna, hvor funksjonslek og sosial lek er sentralt (Bühler u.å., i Løkken, 1996, s. 84). Som jeg skrev i teorikapittelet handler funksjonslek om å bruke kroppen, bevegelser og muskelbruk (Løkken, 1996, s. 84). Dette er noe de absolutt gjør i praksisfortelling 1. I tillegg er dette også sosial lek, hvor barna forholder seg til hverandre og det er et samspill mellom dem (Løkken, 1996, s. 84). Dette viser til at leken både er funksjons- og sosial lek, som er med på å karakterisere de yngste barnas lek. Jeg vil også si at igjennom observasjonsstundene så lekte barna nesten sammen hele tiden og de bruke kroppen sin i all slags lek. Et annen eksempel på kroppslig lek fra observasjonene er løpeleken, hvor et av barna startet med å løpe fram og tilbake, hvor resten av barna ble med. Dette er ifølge Løkken en lekrutine hvor toddlerkroppen er i sentrum (Løkken, 2004, s. 54). Aktiviteter som løping er med på å skape fellesøyeblikk og glede mellom de yngste barna, som viser til at leken også er sosial (Løkken, 2004, s. 54). Med dette er både sosial- og kroppslig lek en sentral del av de yngste barnas lek.

I praksisfortellingen ser vi at barna har det gøy sammen når uttrykker seg gjennom latter. Isteden for å uttrykke seg verbalt bruker de latter som et symbol på at de synes denne leken er morsom. Dette er ifølge Løkken en del av lekelunet, hvor man kan uttrykke seg gjennom å smile og le i stede for å si at det er morsomt (Løkken, 2004, s. 68-69). Dette er en lekekvalitet typisk for toddlerstilen, som igjennom Løkken er med på å vise til noe som karakteriserer de yngste barnas lek (Løkken, 2004, s. 67-68). I tillegg til dette opplevde jeg at gjentakelse var en stor del av leken i praksisfortelling 1. Barna gjentar bevegelsene flere ganger, ved at de klatrer opp og ned og gjentar dette. ”Gjentakelse er en svært viktig kvalitet ved toddlerleken og et særtrekk ved toddlerstilen (Løkken, 2004, s. 60). Ved å gjenta aktiviteten kan barna etterligne hverandre og herme etter det de andre gjør (Løkken, 2004, s. 60). Denne leken starter med at Lars og Jens hermer etter Erik. Når alle tre har kommet inn i leken fortsetter de å etterligne hverandre. Løkken påpeker at toddlerleken også må ha variasjon og i denne

praksisfortellingen vil jeg si at dette kan forekomme ved at de står sammen på stolen, men at de også står alene (Løkken, 2004, s. 60). De varierer hvordan de går fram og hvordan de skal stå på stolen. Det var også flere hendelser fra observasjonsstundene som inneholdt gjentakelse og lekelunet. F.eks. ved synging, hvor et barn starter å synge en sang der et annet barn henger seg på. Løpingen fram og tilbake blir også sentralt her hvor de både ler sammen og etterligner hverandre. De bruker også gjentakelse og det såkalte lekelunet i en annen lek hvor de lager en sklie av en stol, hvor de gjentar aktiviteten og ler mens de holder på. Disse eksemplene viser til at lekelunet og gjentakelse karakteriserer flere av lekene som oppstår i observasjonene og er en del av de yngste barnas lek.

Til slutt vil jeg vise til noen av hovedingrediensene Løkken har utarbeidet fra egen forskning, samt fra Stern og Merleau-Ponty, som er elementer i ett- og toåringens gjentatte lekehandlinger (Stern 1985 og Merleau-Ponty u.å., i Løkken, 2004, s. 22). Blant annet, barna lager relasjoner, vennskap og felleskap gjennom det de gjør og de gjentar og hermer etter hverandre og visse handlinger som lager en rutine (Løkken, 2004, s. 23). Disse ingrediensene mener jeg blir framstilt i praksisfortelling 1, fordi de igjennom leken har skapt et felleskap hvor de har relasjoner til hverandre. De har også brukt gjentakelse og herming som har laget en rutine, hvor de har en rutine om stå på stolen, se over skilleveggen og så gå ned igjen. Jeg vil si at de har dannet en forutsigbar og gjentatt rutine som er en del av toddlerkulturen. De har også variasjon som jeg forklarte i et tidligere avsnitt (Løkken, 2004, s. 23). Med dette vil jeg si at denne praksisfortellingen har noen av hovedingrediensene som Løkken har kommet fram til, som er med på å karakterisere de yngste barnas lek og toddlerkulturen.

4.1.2 Barnehagelærerens rolle

Nå skal jeg ta for meg barnehagelærerens rolle i de yngste barnas lek, med hovedfokus på praksisfortelling 1. Det som er avgjørende for at barna skal få leke, er at de får tid og rom til det (Öhman, 2012, s. 15). Det er derfor nødvendig at de voksne legger tilrette. Den voksnes rolle har derfor stor betydning i og med at de må tilrettelegge og skape mulighetene for barna. I teorikapittelet skrev jeg at ifølge rammeplan skal personalet organisere rom, tid og lekemateriale som inspirer til forskjellige typer lek (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). I praksisfortellingen har barnehagelæreren på forhånd lagt tilrette for at barna skal få leke, hvor både tiden og rommet er tilgjengelig, samt lekemateriale er funnet fram. Derfor blir hennes rolle betydningsfull allerede før leken har startet. Dette viser at

forarbeidet er en viktig del for at leken skal oppstå. Barnehagelæreren sammen med personalet har ansvar for dette, og jeg observerte hvordan barnehagelæreren la tilrette på forhånd. Elsa satte fram leker på avdelingen, hun ga guttene anledning til å leke og med dette skapte hun mulighetene for barna.

Den voksnes rolle i leken kan ifølge Öhman variere ut i fra om man er deltakende eller har nærobservasjoner (Öhman, 2012, s. 239). I praksisfortellingen er barnehagelæreren ikke deltakende, men satt ved siden av barna og observerte dem. Selv om Elsa ikke deltar i leken har hun likevel en viktig rolle. Ifølge Öhman har læreren omkring barna et ansvar for leken, som å stimulere lekemiljøet med barna og sørge for et positivt lekemiljø (Öhman, 2012, s. 15). Elsa som er ved siden av barna, sitter på gulvet slik at hun er i nærheten og har overblikk over leken. Da har hun muligheten til å stimulere lekemiljøet ved å være tilstede. Når hun er observerende sørger hun for at lekemiljøet også er positivt i og med at hun er i nærheten og kan gripe inn. Barnehagelæreren satt så og si alltid på gulvet sammen med barna, noe som kan være sentralt for de yngste barna, der barnehagelæreren skaper et miljø som er trygt for dem å leke i (Öhman, 2012, s. 241). Dette kan være avgjørende for at de føler seg komfortabel i dette lekemiljøet og at det er trygt fordi barnehagelæreren er tilstede.

Siden Elsa ikke er direkte deltakende i leken kan hun framstå som en tilskuer, som kan oppdage behov for støtte i lekens handling eller samspillet mellom barna (Wolf, 2014, s. 116). I praksisfortellingen trenger ikke barna særlig hjelp i deres lek siden de klarer det meste selv. Likevel kunne det oppstå noen problemer, hvor barnehagelæreren var til støtte for å hjelpe dem. Det kunne være at det ble for trangt på stolen og Elsa måtte fortelle at de måtte vente på tur. Om Elsa ikke hadde vært observerende og tilstede hadde hun kanskje ikke forstått situasjonen og derfor ha vanskeligheter med å støtte dem. Det er viktig at barnehagelæreren er fysisk tilstede for å oppmuntre og inspirer de yngste barnas lek, fordi dette er en viktig forutsetning for dem (Wolf, 2014, s. 126). Ved å være støttende når problemer oppstår eller om noe annet utfordrende kunne skje, er det viktig at hun er tilstede for å inspirere de videre i leken. Om noe utfordrende oppstår kan det være vanskelig for de yngste å finne tilbake til leken, men om barnehagelæreren oppmuntret dem kan dette bidra til at leken fortsetter.

I denne leken oppsto det også litt roping blant barna. Det kunne skje at de ropte høyt og laget mye støy. Wolf påpeker at barnehagelæreren kan synes lek er god eller dårlig. Om det blir mye lyd kan dette oppfattes som bråk eller støy, og dårlig lek (Wolf, 2017, s. 82).

Barnehagelæreren valgte å roe de ned. I dette tilfellet vil jeg ikke si at begrensingen ødela for leken, fordi barna hadde det like gøy når de lo med lavere lyd også. Det er barnehagelærerens verdier og holdninger som styrer om man velger å stoppe leken om den ikke føles god eller riktig (Wolf, 2017, s. 82). Barnehagelæreren velger ikke å stoppe leken, men hun ber dem om å dempe støynivået siden hun mente det var altfor høyt. Her bruker hun sine holdninger til leken hvor hun velger at barna ikke for lovt til å ha et høyt lydnivå. Man kan stille spørsmål til om dette var med på å avgrense leken, men fra det jeg opplevde fortsatte barna med det samme også etter hun sa ifra, så dette hadde ikke stor påvirkning.

4.2 Den spontane leken

Den spontane leken kan innholdet mye, men hovedsakelig så handler det om å ta opp impulser som inspirer til lek (Wolf, 2014, s. 45). Praksisfortellingen nedenfor viser til en spontan lek som oppsto i en av observasjonstimene. Jeg skal nå drøfte den spontane leken, ut i fra praksisfortelling 2 og andre hendelser fra observasjonene som viser om leken faktisk var spontan. Tilslutt vil jeg drøfte barnehagelærerens rolle i den spontane leken ut i fra mine funn.

Praksisfortelling 2 – Lek i rommet

Lars og Erik klatrer inn i bokhylla som står på gulvet. Hyllene er tomme og de kommer seg lett inn. Jens ser dette og klatrer inn i den tredje hyllen. Nå er alle inni hver sin hylle og de ser på hverandre og ler, før de kryper ut igjen. Da begynner de å løpe rundt i rommet og hoppe over beina til Elsa som sitter på gulvet. Lars og Erik hopper over, mens Jens prøver å hoppe men må ha hjelp av Elsa. De løper etter hverandre og gjentar dette flere ganger.

4.2.1 Er leken til barna spontan?

Denne leken oppstår ved at Lars og Erik ser de tomme bokhyllene som er på deres høyde. Dette gjør det mulig å klatre inn i dem. Jens får øye på dette og vil gjøre det samme. Da begynner guttene å se på hverandre å le, før de kryper ut igjen. Da bestemmer de seg for å hoppe over barnehagelæreren som sitter på gulvet ved siden av dem. Elsa er nødt til å hjelpe Jens som ikke får til å hoppe over selv. Dette er noe de gjør flere ganger og synes er svært morsomt. Når man ser på denne praksisfortellingen kan man si at leken oppstår spontant. De to guttene får øye på noe i rommet, som ifølge Wolf en impuls som inspirer til lek (Wolf, 2014, s. 45). Jens får lyst til å gjøre det samme, som kan være en impuls hvor de andres

handling inspirer Jens til å delta i leken (Wolf, 2014, s. 45). Disse impulsene er med på å skape en lek og også samtidig skape en lek blant barna. Bokhylla og barnehagelæreren inspirer barna til en spontan lek de finner på der og da.

Leken som blir presentert som praksisfortelling 2 tar for seg en lek som består av utforsking. I teorikapittelet sier Wolf at de yngste barna kan fremstå som små forskere som vil finne ut av omgivelsene rundt seg gjennom leken (Wolf, 2014, s. 99). I denne settingen vil barna undersøke om de får plass inn i bokhyllene og om de klarer å hoppe over barnehagelæreren. De er nødt til å utforske dette for å finne ut av omgivelse og verden de er i. Wolf presiserer at gjennom spontan lek vil barna lære både om den sosiale og fysiske verdenen (Wolf, 2017, s. 40). Barna får utforske det fysiske rommet rundt seg sammen, som gjør til at den spontane leken er sosial. Dette viser til at praksisfortellingen er spontan lek og at barna har lyst til å utforske rommet de er i. Gjennom det å utforske rommet får barna muligheten til å lære, som f.eks. hvor stor plass det er i hyllene, hvordan de skal krype inn, hvor mye fart man må ha for å hoppe over beina til Elsa. Når de leker sammen lærer de hvor mye fart de må ta ved å se på hverandre. Wolf presenterer at barna lærer best gjennom egen utforsking sammen med andre og med sensitive voksne (Wolf, 2017, s. 40). ”Barns spontane utforsking og late-som-lek er ifølge Gopnik (2012) utformet for barns læring (Gopnik 2012, i Wolf, 2017, s. 40). Derfor er det avgjørende at barn opplever spontan utforsking for å lære, og jeg vil poengtere at barnas spontane lek i denne praksisfortellingen er spontan fordi de både lærer og utforsker.

I tillegg til praksisfortellingen vil jeg vise til andre hendelser fra observasjonsstundene som er spontan lek. Jeg opplevde at barna skiftet aktivitet ofte. Det lå mange leker omkring i rommet og barna fant stadig nye leker å holde på med. I teorikapittelet sier Wolf at leken har ingen grenser, men at den beveger seg fritt og har ulik innhold og form (Wolf, 2014, s. 18). Man kan si at lekene som oppstår under observasjonen var spontane, i og med at de var frie og innholdet var forskjellig. En annen lek som oppsto i observasjonsstundene var dyr i jungelrommet. Dette rommet inspirerte barna til å leke dyr, hvor rommet ble en impuls, som skapte leken (Wolf, 2014, s. 45). Handlingen finner de på der og da som viser at denne leken også er spontan, hvor imitasjon av dyr oppstår. Imitasjon kan ifølge Wolf oppstå verbalt, vokalt og kroppslig (Wolf, 2014, s. 31). I denne sammenhengen oppstår det både kroppslig og verbalt hvor barna velger å imitere andre dyr både ved å bruke stemmen og kroppen.

4.2.2 Barnehagelærerens rolle i de yngste barnas spontane lek

I stedet viste jeg til eksempler som tydet på at de yngste barnas lek var spontan. Likevel vil kunne barnehagelæreren i noen tilfeller være med på å avgrense den spontane leken blant de yngste barna. Nå vil jeg ta for meg praksisfortelling 2 og også andre opplevelse fra observasjonene som viser til barnehagelærerens rolle i de yngste barnas spontane lek.

I praksisfortelling 2 er hun observant, men også litt deltakende i og med at de bruker føttene hennes og fordi hun hjelper Jens å hoppe. Ved å være deltakende, kan hun ifølge Wolf være betydningsfull om noen strever med å komme i lek eller om de ikke forstår lekesignalene (Wolf, 2014, s. 116). I praksisfortellingen strever ikke barna akkurat med dette, men Jens må ha hjelp til å hoppe over Elsa. Hadde ikke Elsa hjulpet Jens hadde kanskje ikke han vært en like stor del av leken, og han kunne falt utenfor. Elsa støtter derfor Jens som strever med hoppingen, og ved å være litt deltakende gjør hun det mulig for Jens å delta. Man kan likevel si at hun burde la Jens få prøve selv og det var også noe hun gjorde i starten da Jens prøvde å hoppe på egenhånd. Hun ser at dette ikke går så hun velger å hjelpe og støtte han slik at han føler en vis mestring. Rammeplan sier at den voksne skal være observerende og støtte barnas lek, og berike den på deres vilkår (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). I denne spontane leken er Elsa nødt til å støtte og berike leken til Jens på hans vilkår, som blir å hjelpe han med å hoppe over. Det hun gjør for å hjelpe han er å samle beina mer sammen og holde i armen hans mens han hopper. Jeg opplevde at dette er noe Jens også ønsket og derfor er det betydningsfullt at Elsa er observant og støtter Jens i leken.

Hvordan den voksne ser på den spontane leken, vil ha betydning for om hun velger å begrense den. Ifølge Öhman vil barnehagelærerens rolle i lek påvirkes ut i fra hvilket syn på lek hun har og hva hun ser på som betydningsfullt (Öhman, 2012, s. 239). Elsas rolle vil i leken påvirkes ut i fra hvilke holdninger hun har til lek og hennes syn på det som er betydningsfullt. I praksisfortellingen har ikke Elsa en særlig aktiv rolle, men hun er til hjelp og er observant under leken. Når en slik type lek oppstår, som kan virke bråkete, er det virkelig opp til barnehagelæreren om hun lar de holde på eller ikke. Voksnes rolle i den spontane leken er avgjørende for om de lar barna holde på eller om de velger å begrense den (Wolf, 2017, s. 39-40). Når denne spontane leken oppstår velger Elsa å la barna holde på slik de gjør. Hun begrenser ikke leken, men er heller observant og litt deltakende for å følge med om den ikke tar feil retning. Ifølge Wolf er det våre kunnskaps- og erfaringsgrunnlag som er grunnlaget for de avgjørelsene og valgene man tar i barns hverdagsliv (Wolf, 2017, s. 39-40). Elsa har jobbet

som barnehagelærer lenge og har nok opparbeidet seg et kunnskaps- og erfaringsgrunnlag. Grunnen til at jeg vet dette er fordi jeg kjenner henne fra min praksisperiode, men siden jeg ikke har snakket direkte med henne om dette vil jeg ikke påstå noe jeg ikke kan bevise. Likevel vil jeg si at arbeidserfaringen hennes vil ligge til grunne for det valget hun tok, der hun lar barna holde på.

Den spontane leken kan virke litt kaotisk og rotete for den voksne, og det kan virke som om dette ikke er særlig til lek. ”Lekens motiv fremstår ikke alltid tydelig for personalet, og dermed gir ikke personalet tid og rom for lek” (Wolf, 2017, s. 82). Det kan være vanskelig for barnehagelæreren å forstå barns spontane lek. I og med at Elsa lar de holde på trenger ikke det å bety at hun forstår lekens motiv, men at hun lar barna få leke fritt og holde på med det de har lyst til. Som jeg skrev i teorikapittelet så handler det om at barnehagelæreren er leken og åpen for uforutsigbare ting for å fremme den spontane leken, som gir barna mulighet til frihet og det å leke fritt (Wolf, 2017, s. 83-84). Jeg vil si at barnehagelærerens rolle i den spontane leken blir helt avgjørende fordi hun bestemmer om barna faktisk skal få leke som de gjør. Elsa gir barna mulighet til å leke fritt ved å la de holde på og at de selv har mulighet til å styre sin egen lek.

Under metodekritikk skrev jeg at jeg ville stille spørsmål til den spontane leken. Da mener jeg ikke til de praksisfortellingen jeg har presentert, men andre funn fra observasjonene. I noen tilfeller så opplevde jeg at den spontane leken kunne bli avgrenset. Jeg valgte å ikke ta med en praksisfortelling om dette for å ikke svekke min validitet, men synes likevel jeg må påpeke det her fordi dette omhandler barnehagelærerens rolle i den spontane leken. Under en av observasjonsstundene startet barnehagelæreren en aktivitet med å spørre barna hva de ville leke med. Dette mener jeg kan være med på å begrense den spontane leken, ved at hun ikke lar barna ta opp impulsene i rommet selv. Ifølge Öhman kan barnehagelæreren komme med forslag til lek og stille spørsmål for å berike leken (Öhman, 2012, s. 239). Barnehagelæreren kan berike leken ved å stille spørsmål både før leken, men da vil jeg ikke si at leken blir spontant. Dette vil være relevant for den spontane leken hvis det foregår under selve leken. Også i annen type lek hvor målet ikke er at den skal være spontan. For å komme til det vesentlige fra Öhman (2012) og den spontane leken, stilte også barnehagelæreren spørsmål underveis som beriket den spontane leken. Wolf forteller at gjennom barnas spontanlek har den voksne mulighet til å berike, beskytte og bekrefte barnas initiativer, hvor dette kan være med på å fremme egenverdien i leken (Wolf, 2017, s. 40). Dette er noe barnehagelæreren gjør

i leken, hvor det er viktig å påpeke at dette skjer på barnas initiativer. Likevel vil jeg si at barnehagelæreren både kan spole den spontane leken ved å starte med et spørsmål, men samtidig berike den på barnas premisser ved å stille spørsmål underveis. Ved dette kan man se at barnehagelæreren rolle i den spontane leken både kan være positiv og negativ. De eksemplene fra observasjonen jeg har vist til viser at barnas lek var spontan, men noen av mine funn mener jeg ikke var spontan lek og derfor ble de valgt bort.

4.3 Barnehagelæreren deltakelse i leken

Når den voksne deltar i barns lek vil han eller hun ha en annen rolle. Tidligere har jeg vist til praksisfortellinger der barnehagelæreren ikke er særlig deltakende, men jeg vil i dette temaet vise til en fortelling hvor barnehagelæreren er deltakende i leken. Jeg vil drøfte hvordan barnehagelæreren deltar og hvilken rolle hun har i leken.

Praksisfortelling 3 – Fra piknik til kjøkkenkrok

Jens har mat i veska si så Lars, Erik og han bestemmer seg for å ha en piknik. De setter seg ned på et teppe og Jens begynner med å ta ut maten fra vesken. Når maten ligger på gulvet starter de med å servere barnehagelæreren kaffe, som sitter på gulvet litt fra dem. De begynner å snakke om mat og drikke, hvor Lars sier at han ikke liker kaffe. Da foreslår Elsa at de kan drikke varmsaft. Etterhvert begynner de å spise på maten og gå rundt i rommet å lage lyder. Lars starter dette og Erik gjør det samme og de lager akkurat den samme lyden. Elsa og Jens går inn på det innerste rommet på avdelingen, hvor de har en kjøkkenkrok. Alle barna følger etter, også Peder som avslutter leiren da han ser at alle går bort til kjøkkenkroken. Der har Jens dekt på bordet. Peder kommer inn og vil ha den maten som Jens har. Da sier Elsa at det er Jens sitt og gir han noen annet som han kan ha. Da startet Jens med å ta Peder sine ting og da sier Elsa i fra at det er Peder sitt. De gir i fra seg tingene etterhvert. Jens rydder av bordet og setter dette i hyllen på kjøkkenet.

4.3.1 Barnehagelæreren rolle i deltakende lek

Praksisfortellingen viser til en lek hvor Elsa er med i selve leken og det er interessant å se på hvilken rolle hun har. I praksisfortellingen så ser vi at trekkene for de yngste barnas lek og spontanitet går igjen, noe jeg har forklart tidligere. Når Lars sier at han ikke liker kaffe,

kommer Elsa med et forslag om at de kan drikke varmsaft. Som jeg har nevnt tidligere så er barnehagelæreren med på å berike leken når hun kommer med forslag som varmsaft (Öhman, 2012, s. 239). Både når hun er deltakende og ikke deltakende ser vi at barnehagelæreren kan være med på å berike leken. Barnehagelæreren rolle i de yngste barnas lek er å berike leken om det er behov for det. Det er likevel viktig at det skjer på barnas premisser slik at hun ikke dominerer leken. Ifølge Wolf vil det bli skapt et større rom for barnas initiativ, uttrykk og muligheter, ved at barnehagelæreren tar mindre plass og ikke er dominerende (Wolf, 2014, s. 127). I starten ved pikniken, sitter ikke Elsa helt nært, men ved å sitte litt unna tar hun mindre plass. Når barna kommer bort til henne viser det til at dette skjer på barnas initiativ og at det ikke er barnehagelæreren som dominerer. Hun blir dermed invitert inn i leken av barna selv som gjør til at hun blir deltakende i selve leken. Elsa blir også invitert med videre til kjøkkenkroken, hvor jeg oppfatter henne som en ”gjest”. Dette kan vise til en rolle hun får av barna, der hun lar de styre lekens innhold. Her kan vi se at barnehagelæreren rolle blir å berike leken hvor hun finner løsninger, deltar på barnas initiativ og premisser, der hun ikke er dominerende.

Videre kan man se at det oppstår en liten konflikt mellom Peder og Jens, der de har lyst til å ta ting fra hverandre. I praksisfortellingen prøver barnehagelæreren å løse konflikten ved å si at det er Jens sitt, mens hun gir Peder noe annet han kan dekke på med. Jens tar da tingene til Peder. Ifølge Alvestad er det viktig at barn utfordres til forhandlinger i lek, men de trenger voksne som støttespillere og veiledere (Alvestad, 2012, s. 140). I praksisfortellingen er Elsa tilstede som støttespiller i konflikten, men hun er kanskje litt kjapp til å løse den uten at barna utfordres til å prøve selv. Likevel gir ikke Jens og Peder fra seg sine ting med en gang, og Elsa tar det heller ikke fra dem. Det kan vise at Peder og Jens løser konflikten selv på en måte når de velger å gi tilbake tingene de hadde tatt fra hverandre. Dette kan vise til det Alvestad forteller hvor den voksne må være aktiv og stille krav til deres forhandlinger i leken, uten å overta for dem (Alvestad, 2012, s. 140). Hun stiller krav til at barna skal levere tilbake tingene til hverandre, men siden hun ikke tar tingene fra dem, lar hun dem gjøre det selv slik at hun ikke overtar for dem. Barnehagelæreren står altså for løsningen, mens barna står for utføringen. Likevel kan man si at Elsa er kjapp med å si hva de skal gjøre slik at de ikke får mulighet til å finne det ut på egenhånd. Dette kan frata barna sjansen til å løse det selv, men om en voksen ikke hadde vært til stede kunne konflikten også tatt andre veier.

Ifølge rammeplan for barnehagen skal personalet være med på å veilede barna om det oppstår uheldige samspillsmønstre i leken (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 20). Dette kan være noe av grunnen til at barnehagelæreren trekker en kjapp konklusjon av hva som blir riktig i konflikten fordi hun ikke ønsker at det skal oppstå uheldige spillemønstre i leken. Det kan likevel sies at det allerede har oppstått, men med barnehagelæreren tilstede kan dette være med på å løse situasjonen raskere, for at det ikke skal oppstå et verre scenarium. Jeg vil si at barnehagelæreren rolle vil være å løse konflikten med barna for at det ikke skal oppstå dårlige handlingsmønstre i leken. Hun kunne latt barna fått prøvd å løse konflikten på egenhånd først før hun forteller dem løsningen. Det er viktig at den voksne er deltakende i leken, men at det er barnas premisser og initiativer som skal danne utgangspunktet for leken.

5. Oppsummering/konklusjon

Gjennom denne oppgaven har jeg vist til relevant teori for mitt tema og problemstilling, hvor jeg drøftet mine funn i lys av dette. I tillegg har jeg presentert hvordan jeg har arbeidet med selve oppgaven, i metodekapittelet. Målet med oppgaven var å finne ut hvilken rolle barnehagelæreren hadde i de yngste barnas spontane lek. Jeg skulle også finne ut hva som karakteriserte de yngste barnas lek og om leken jeg viste til faktisk var spontan. Nå vil jeg vise til en mer konkluderende oppsummering som viser om jeg har svart på problemstillingen:

”Hvilken rolle har barnehagelæreren i de yngste barns spontane lek i barnehagen?”

5.1 Konkluderende oppsummering

Ut i fra mine funn kan de yngste barnas lek blant annet karakteriseres med kroppslig- og sosial lek, gjentakelse, imitasjon og lekelunet. Dette er lekekvaliteter og hovedingredienser i toddlerkulturen ifølge Løkken (1996 og 2012). De eksemplene jeg har presentert i oppgaven viser at deres lek faktisk var spontan, hvor barna tok opp impulsene i rommet som inspirerte til lek (Wolf, 2014, s. 45).

Ut i fra de praksisfortellingene og de andre eksemplene fra observasjonsstundene viste det seg at barnehagelæreren var deltakende i leken på et eller annet vis, uansett hvilken rolle hun hadde (Wolf, 2014, s. 116). Elsa kunne være både nærobservant eller direkte med i leken. Først og fremst la barnehagelæreren tilrette både tid og rom som gjorde det mulig for barna å leke (Öhman, 2012, s. 15). Barnehagelæreren satt på gulvet sammen med barna som gjorde til

at lekemiljøet føltes trygg for dem, noe som er sentralt for de minste (Öhman, 2012, s. 241). Elsa både hjalp til, stilte spørsmål og kom med ideer i leken. Barnehagelærerens rolle i lek vil også påvirkes fra hennes holdninger og syn på lek. (Öhman, 2012, s. 239). Elsa kunne be de dempe seg om støynivået ble for høyt, men jeg opplevde at hun ikke var med på å begrense leken. I den spontane leken stilte jeg et spørsmål til om hennes rolle kunne ødelegge leken, ved at hun stilte spørsmål til hva de ville gjøre i starten, isteden for at de tok opp impulser selv. I leken der Elsa var direkte deltakende gikk hun inn på barnas premisser og lot de ta initiativ. Hun var også konfliktløser, hvor hun var en støttespiller og veileder for barna (Alvestad, 2012, s. 140). Alle disse elementene som jeg har oppsummert nå, kan være med på å vise til den rollen denne barnehagelæreren hadde i de yngste barnas spontane lek. Ut i fra eksemplene jeg presenterte hadde barnehagelæreren mange roller i leken, men hun lar de yngste barnas spontane lek skje på deres premisser og vilkår.

Avslutningsvis vil jeg si at det hadde vært spennende å intervjuet barnehagelæreren også for å få flere meninger og syn på hennes rolle. For å også gjøre dette mer allmenngyldig kunne jeg ha observert barnehagelærerens rolle i flere barnehager. Likevel vil jeg si at mange av de trekkene i hennes rolle vil være gjenkjennbar også i andre barnehager.

6. Referanseliste

- Alvestad, T. (2012). *Små barns forhandlinger i lek*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bergsland, M. D., & Jæger, H. (2014). Bacheloroppgaven. I M. D. Bergsland, & H. Jæger (red.), *Bacheloroppgaven i barnehagelærerutdanningen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Johannessen, A., Christoffersen, L., & Tufte, P. A. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskaplig metode* (5. utg.). Oslo: Abstrakt forlag.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Hentet 29.04.2018 fra udir.no: <https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf>
- Løkken, G. (1996). *Når små barn møtes*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Løkken, G. (2004). *Toddlerkultur. Om ett- og toåringers sosiale omgang i barnehagen*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Løkken, G., & Søbstad, F. (2013). *Observasjon og intervju i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Posthold, M. B. (2010). *Kvalitativ metode - en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kausstudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandvik, N. (2006). *Temahefte om de minste barna i barnehagen*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Hentet 26.04.2018 fra Regjeringen.no: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/red/2006/0107/ddd/pdfv/287768-temahefte_om_de_minste_barna_i_barnehagen1.pdf
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Wolf, K. D. (2014). *Små barns lek og samspill i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wolf, K. D. (2017). *Medvirkning til barns spontane lek i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Öhman, M. (2012). *Det viktigste er å få leke*. Oslo: Pedagogisk Forum.

Vedlegg 1 - Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Tema: De yngste barns lek, bacheloroppgave ved DMMH.

Fordypning: De yngste barna i barnehagen.

I forbindelse med min bacheloroppgave har vi vært i kontakt om at jeg kan få samle inn data fra en avdeling i barnehagen. Jeg setter stor pris på at jeg får lov til å observere og få et innblikk i de yngste barns lek i barnehagen. Målet med prosjektet er å finne ut hva som kan være særpreg i de yngste barns lek. Mitt tema ”de yngste barns lek” er under bearbeiding og den kan endres underveis.

Jeg ønsker å gjennomføre tre observasjoner fordelt på tre dager av et utvalg barn på en avdeling i en barnehage og observasjonssituasjon er lek inne på avdelingen. Dette utvalget ønsker jeg å gjøre i samråd med barnehage og foreldre. Observasjonene skal foregå til bestemte tider, enten formiddag eller etter hvilestund, og vil ha en varighet på ca. en time. Min tilstedeværelse som observatør vil ikke påvirke barnas og de ansattes hverdag. Under observasjonene vil jeg være lite deltakende observatør som betyr å ikke delta i barnas lek, men holde meg i bakgrunnen. Den første observasjonen vil jeg bruke til å bli oppmerksom på barnas lek, mens de to andre gangene vil jeg gå fullt inn i observasjonsrollen min. Jeg vil ha med meg et notatark for å notere ned stikkord fra observasjonene underveis. Når observasjonen er ferdig vil jeg se på mine stikkord som ble skrevet ned underveis og skrive disse i mer utfyllende form som praksisfortellinger. Alle opplysningene og kontaktinformasjon vil oppbevares konfidensielt under prosjektperioden og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i mitt arbeid. Observasjonene og prosjektet vil derfor være anonymisert.

Prosjektet skal være ferdig til 3. mai 2018. Det er frivillig å delta og du kan når som helst trekke deg fra prosjektet uten begrunnelse.

Mine veiledere i prosjektet er Ingrid Bjørkøy, som kan kontaktes på tlf. 73805239 og e-post ibj@dmmh.no, og Monica Bjerklund, som kan kontaktes på tlf. 73568341 og e-post mbj@dmmh.no, ved Dronning Mauds Minne høyskole.

Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å delta i studien

Signatur og Dato